

УДК 304.4:502

О. Ф. Сулацкова – старший викладач кафедри культурології та менеджменту соціокультурної діяльності інституту соціальних наук Волинського національного університету імені Лесі Українки

Екологічна система освіти і виховання як ефективний шлях формування екологічної культури

Роботу виконано на кафедрі культурології та менеджменту соціокультурної діяльності інституту соціальних наук ВНУ ім. Лесі Українки

У статті розкриваються пріоритети екологічної освіти і виховання у становленні екологічної культури, аналізуються тенденції, у межах яких проявляється дія екологічного фактору.

Ключові слова: екологічна освіта, екологічне виховання, екологічна культура, екологічна свідомість, екологічна компетентність, екологічне мислення.

Сулацкова О. Ф. Экологическая система образования и воспитания как эффективный путь формирования экологической культуры. В статье раскрываются приоритеты экологического образования и воспитания в становлении экологической культуры, анализируются тенденции, в которых проявляется действие экологического фактора.

Ключевые слова: экологическое образование, экологическое воспитание, экологическая культура, экологическое сознание, экологическая компетентность, экологическое мышление.

Sulatskova O. F. Ecological System of Education and Upbringing as an Effective Way of Forming of Ecological Culture. The article deals with the problem of ecological education and upbringing in the process of forming ecological culture; the author analyses tendencies within the limits of which ecological factor functioning is manifested.

Key words: ecological education, ecological upbringing, ecological culture, ecological consciousness, ecological competence, ecological thought.

Постановка наукової проблеми та її значення. Загострення екологічної ситуації у світі вимагає пошуку нових підходів до аналізу взаємодії природи і суспільства з урахуванням становлення екологічної компоненти людської життєдіяльності і культури.

Як показало дослідження, комплекс цих проблем можна вирішити тільки через максимальне використання можливостей екологічної культури та врахування складностей і протиріч процесу глобалізації. Глобалізація в сучасному світі швидко набирає темпів і відіграє вирішальну роль у становленні універсальної, планетарної цивілізації.

Актуальності набуває аналіз гуманістичного змісту екологічної культури, призначення якої полягає в переводі людства в якісно новий стан, який орієнтується на екологічні цінності і практичні дії, які виключають домінування утилітарно-споживацької психології.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Екологічна культура – складний соціальний феномен. Вона формується в тісній взаємодії із системою освіти та виховання, яка покликана вирішувати проблеми передачі поколінням раніше накопичених знань (традиційні функції) і готова до вирішення тих проблем, із якими суспільство раніше не зустрічалося (інноваційні функції).

Ці проблеми можна уявити у вигляді двох взаємопов'язаних тенденцій, у межах яких проявляється дія екологічного фактору:

1. Тенденція росту залежності вирішення глобальних криз (економічних, екологічних, інформаційних й інших, що проявляються на фоні різкого загострення національних і соціальних конфліктів у різних регіонах Землі) від особливостей та якостей особистості, які, в остаточному підсумку, є продуктом, сукупним результатом функціонування традиційної системи освіти й виховання. Рівень освіти, культури людини (соціуму в цілому) сьогодні проявляє себе як фактор планетарного масштабу відповідно до дії людства як могутньої геологічної системи.

2. Тенденція глибокої трансформації системи освіти й виховання в напрямку оперативного та достатньо ефективного вирішення таких взаємопов'язаних завдань, як: необхідність гармонізації відносин людини (суспільства) із природою; адекватної оцінки темпів адаптації соціуму до середовища проживання (біосфери), яке постійно змінює свої параметри; визнання як реального факту неперервності освіти (виховання) протягом усього життєвого циклу індивіда, необхідності залучення кожної людини в освітнє поле, тому що чим далі в майбутнє просовується наша цивілізація, тим більше стає зрозумілим, що людина без освіти буде витіснитися за межі умов життя достойних людини.

Гуманістичний зміст екологічної освіти полягає саме в тому, що вона покликана формувати адекватне світосприйняття сучасної людини, навик визначення її місця в природі, формування відчуття відповідальності за свої дії. Тому екологічна освіта є необхідним компонентом екологічної культури сучасної людини, позаяк навчає жити і діяти у складних реаліях сьогодення.

Екологічна освіта – це система цілеспрямованих організаційних та дидактичних заходів, спрямована на формування екологічного світогляду, глибокого розуміння зв'язків людини з природою, відчуття залежності людського буття від екологічних процесів, що в ній відбуваються.

В останні десятиліття провідні вчені країн пострадянського простору (О. С. Анісімов, А. А. Вербицький, Е. В. Гірусов, В. П. Голов, М. В. Гусев, І. Д. Зверев, М. С. Касимов, Ю. П. Козлов, Б. Т. Лихачов, М. М. Мамедов, В. В. Сериков, В. А. Сластеніна, О. Д. Урсул та ін.) розробляють методологічні, теоретичні і організаційні основи екологічної освіти, виховання та просвіти.

Питання екологічної освіти активно розробляють філософи (О. Галєєва, Е. Гірусов, В. Липицький, М. Кисельов, В. Крисаченко, М. Курок, Г. Платонов, О. Салтовський та ін.) і спеціалісти з педагогіки (А. Захлібний, І. Зверев, О. Плахотник, Є. Сластеніна, І. Суравегіна та ін.).

З метою вдосконалення екологічної освіти нерідко звертаються до концепцій “виховання на природі” як джерела натхнення, пізнання і майстерності (Демокрит, Арістотель, А. Дюкер, Л. Альберті, А. Баумгартен, І. Вінкельман, Й. Гердер), до педагогічних шкіл “натуралістичного виховання” (Я. Коменський, Ж. Руссо, Й. Песталоцці, А. Дістервега, К. Ушинський, В. Сухомлинський).

Змінюються базові ціннісні пріоритети системи освіти й виховання, яка в сьогоденні її трактуванні включає в себе всю соціальну інфраструктуру (сім'ю, дошкільну, шкільну, вузівську, післявузівську освіту й виховання; потенціал засобів масової інформації та інші глобальні інформаційні варіанти).

Вона пройшла разом із суспільством довгий і важкий шлях розвитку, виконуючи головні для цивілізації завдання.

Екологічна освіта є процесом і результатом засвоєння системних знань, умінь і навиків у впливі на навколишнє середовище; екологічне виховання є необхідною частиною екологічної культури, процесу систематичного й ціленаправленого підвищення свідомого та морального ставлення до навколишнього середовища, організованого шляхом впливу на почуття людей, їх свідомість, погляди й уявлення; екологічне просвітництво – спосіб духовного, морального удосконалення людей через поширення і використання екологічних знань [3].

Сила людського інтелекту, людські руки, їх воля потрібні для якісної перебудови суспільства, ціленаправленого пошуку відповідних екологічному імперативу форм матеріального й духовного буття.

Отже, необхідно, щоб люди усвідомили всю важкість труднощів, що на нас насуваються, і були готовими до напруженої роботи не тільки на благо своїх особистих інтересів, а й на благо інтересів загальнолюдських; вони повинні мати достатньо високий освітній і моральний статус.

Ці завдання покликана вирішувати система освіти й виховання, орієнтуючись на нові пріоритети і цінності екологічного характеру.

Екологічна освіта – це процес набуття знань про екологічні проблеми, причини їх виникнення, необхідності і можливості їх вирішення. У такій якості вона сприяє формуванню екологічної свідомості, розвитку екологічної культури громадян.

У сучасних умовах проявляється тенденція до перетворення системи освіти у велику галузь духовного виробництва, яка, з одного боку, формує і розвиває головну виробничу силу – Людину, а з іншого – є джерелом формування світогляду, показником суспільної культури. Це знайшло своє відображення у працях філософів, соціологів, біологів, педагогів, психологів [4, 28].

Майбутнім спеціалістам незалежно від професії та кваліфікації необхідно будувати свою діяльність відповідно до світових цінностей із позиції гармонії взаємовідносин суспільства і природи.

Об'єктивно необхідними є такі варіанти функціонування освіти і виховання, які будуть здатними до організації педагогічного процесу з урахуванням екологічних пріоритетів.

У процесі розробки ноосферної проблематики вчені зробили висновок про те, що становлення “планети Розуму” починається тоді, коли суспільна та індивідуальна свідомість стануть випереджати буття і розумно управляти діями людства.

Аспект випередження в системі освіти такий:

1) освіта і виховання повинні розвиватися більш швидкими темпами порівняно з іншими формами і напрямками діяльності людини;

2) освіта та виховання повинні постійно орієнтуватися не тільки на минуле, сьогоденне, а й на майбутнє;

3) випереджальний фактор освіти та виховання повинен відобразитися насамперед на індивідуальному розвитку людини, а через неї – на розвитку соціуму в цілому.

Положення, якими потрібно керуватися у формуванні концепції екологічної освіти й виховання, містять такі принципи і вимоги:

– зміна навчальних планів, програм спеціальностей, спеціалізацій, державних стандартів під кутом зору вивчення проблем ноосферного майбутнього;

– виявлення тенденцій, які будуть сприяти виживанню людства, переходу його на шлях ноосферизації. Ретроспективний підхід повинен здійснюватися в контексті розгляду взаємозв'язку і взаємозалежності історії людства й історії природи;

– визначення ролі глобальної мети системи екологічної освіти та виховання докорінної зміни людської свідомості.

Останнім часом в умовах політичної нестабільності отримала розповсюдження концепція деєкологізації, яка пов'язана з послабленням уваги держави до загальноєкологічної та біологічної освіти.

Однією з головних проблем, визнаних ЮНЕСКО, є біологічна неграмотність населення, його неосвідомленість в азах біології. Аналіз ситуації, що склалася, показав, що створений людством руйнівний потенціал здатний знищити все живе протягом найближчих десятиліть чи катастрофічно – за декілька годин, тому безальтернативним виходом є тільки один шлях – переміщення біології з периферії сучасного світорозуміння в його центр.

Отже, відповідно до вищесказаного, можна зробити такі **висновки**:

1. Система освіти і виховання аж до сьогоднішніх днів не включає як особливо значимі цілі набуття особистістю знань, навиків, формуючих її екологічну культуру, хоча роль останньої у становленні системи цінностей сучасного суспільства постійно зростає.

2. У становленні екологічної культури ключовою є система освіти і виховання, яка акумулює досягнення науки та практики, здатна змінити спосіб життя, діяльності людини й соціуму в цілому адекватно змінам, які відбуваються в біосфері.

3. Ефект випередження в екологічній освіті і вихованні включає ряд базових характеристик, виконання яких матиме наслідком формування ноосферної свідомості, світогляду й підвищення загального рівня екологічної культури.

4. Екологічна освіта і виховання були ініційовані ЮНЕСКО (“Програма виживання планети”), процес озеленення отримує теоретичне обґрунтування і здійснення в педагогічній практиці, кредо якої – “готувати Людину до діалогу з природою”.

5. Екологічна культура та екологія культури повинні забезпечити усвідомлення цінності життя, необхідності масової екологічної грамотності, екологічної свідомості, екологічної компетентності та екологічного мислення. Одним із головних засобів формування цих засад має стати екологізація сучасної освіти та виховання, що базуються на таких методологічних принципах: інактивоване та ситуаційне пізнання й інтеграція знань, світоглядний плюралізм, гуманістична і моральна спрямованість, кордологізм, який зумовлений українською ментальністю і таким чином може поєднати раціонально-наукове ставлення до природи з емоційним, сердечним, екзистенційним.

Екологічну освіту вважають одним з основних факторів становлення гармонійного суспільства, засобом удосконалення й ефективної організації виробництва, споживання ресурсів біосфери з позицій її можливостей. Екологічну освіту розглядають як систему знань про глобальні умови існування живого, комплекс просвітницьких і педагогічних заходів для формування природоохоронної свідомості, а на її основі – мотивації до відповідної діяльності. Особливість її полягає в організації навчання всіх верств населення різних соціальних груп для усвідомлення причин глобальних екологічних змін у навколишньому середовищі та шляхів їх подолання [1].

З іншого погляду, освіта – це форма соціалізації особистості, за якої здійснюється передача навичок, умінь, ідеалів, норм, знань тими, хто їх засвоїв, тими, хто ще не оволодів ними. Без широкої та інтенсивної екологізації знань, умінь, навичок ми не сформуємо нове покоління з відповідним переконанням і свідомістю, дієвими настановами щодо збереження природних цінностей, культурних надбань [2]. Екологічна освіта – також засіб пізнання світу, який не можна відірвати від дійсності, це процес, що відбувається повсякчас. Для виховання гармонійної особистості необхідні, без сумніву, максимально збалансовані соціальні, економічні та екологічні умови, якими Україна, на жаль, не може похвалитися.

Література

1. Абрамова Н. Т. Ценности образования: новые технологии и неявные формы знания / Н. Т. Абрамова // Вопр. философии. – 1998. – № 6.
2. Агацци Э. Моральное измерение науки и техники : пер. с англ. / Э. Агацци. – М. : Моск. филос. фонд, 1998. – 344 с.
3. Снакин В. В. Экология и охрана природы / В. В. Снакин. – М. : [б. и.], 2002. – С. 63, 187, 233.
4. Урсул А. Д. Путь в ноосферу. Концепция выживания и устойчивого развития / А. Д. Урсул. – М. : Луч, 1993. – 275 с.
5. Философский энциклопедический словарь / Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М. : Сов. энцикл., 1983. – 836 с.
6. Філософія. Антропологія. Екологія : альманах. – К. : СтилоС, 2000. – Вип. 1. – 248 с.
7. Экологический энциклопедический словарь. – М. : Ноосфера, 1999. – С. 732.

Статтю подано до редколегії
18.08.2009 р.